

7) розвиває і посилює увагу до почуттів;
8) підсилює відчуття власної особистісної цінності, підвищує художню компетентність.

Побічним продуктом терапії мистецтвом є задоволення, що виникає в результаті виявлення прихованих умінь та їх розвитку.

Слід звернути увагу на те що, під час роботи із засудженими психологи дають можливість вибору того чи іншого матеріалу, який може бути пов'язаний з особливостями психологічного стану, а також з динамікою арт-терапевтичного процесу. Ув'язненому надається можливість самому вибирати той чи інший матеріал і засоби для образотворчої роботи. Як правило, на початку роботи особи, які проходять реабілітацію, воліють користуватися олівцями або фломастерами. Ці засоби дозволяють їм добре контролювати процес малювання, що відповідає потребі хворих, які будуть відповідати їхнім індивідуальним вимогам. Вибір цих матеріалів може бути пов'язаний з потребою хворих у психологічній захищеності.

На наступних етапах арт-терапевтичного процесу пацієнти поступово освоюють інші матеріали, в тому числі фарби, надають їм великі можливості для вираження різноманітних переживань і роботи з власними почуттями. Крім того, фарби, змішуючись і створюючи різноманітні відтінки, роблять образотворчий процес менш передбачуваним, сполученим з проявом тонких нюансів емоційних станів пацієнта і різних аспектів його досвіду. Коли подолані захисні тенденції, фарби здатні викликати сильний емоційний відгук, відчуття радості відкриття, стимулювати уяву.

Пенітенціарними психологами використовуються такі матеріали, як глина, тісто, пісок та інші пластичні матеріали, котрі володіють значними можливостями для

вираження сильних переживань (зокрема почуття гніву). Така форма організаційного процесу як реабілітація передбачає великий ступінь фізичної залученості й м'язової активності, що робить її більш "енергоємною", що дозволяє задіювати психофізіологічні процеси. Адже, форми реабілітації можуть бути доречними в роботі з певною категорією людей, які мають психосоматичні порушення і соматовегетативні прояви невротичних станів, що може давати позитивний ефект.

Висновки. Отже, арт-терапія має потужний потенціал для соціально-психологічної реабілітації засуджених. Художня творчість, заняття мистецтвом дозволяють арештованим віднаходити і зберігати у собі найкращі, сугобо людські якості; дають людині віру і надію; допомагають долати труднощі та страждання життя у неволі; дозволяють віднаходити сенси буття; не зважаючи ні на що, роблять це буття чарівним та прекрасним.

Перспективи подальших досліджень полягають в подальшому розвитку та використанні технології арт-терапії як дієвого інструментарію соціально-психологічної реабілітації ув'язнених.

Список використаних джерел

1. Арт-терапия – новые горизонты : сб. статей. – М. : Когито-Центр, 2006. – 335 с.
2. Зауторова Э.В. Роль искусства и арт-терапии в профилактике и коррекции девиантного поведения / Э.В. Зауторова // Вестник психосоциальной и коррекционно-реабилитационной работы. – 2005. – № 1. – С. 56–61.
3. Мельникова М.Л. Агрессивное поведение делинквентных подростков: детерминанты и условия коррекции : Автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / М.Л. Мельникова. – Екатеринбург, 2007. – 24 с.
4. Новик И.П. Арт-терапия в социальной реабилитации несовершеннолетних / И.П. Новик // Социальная работа. – 2008. – № 4. – С. 55–56.

Надійшла до редколегії 13.05.16

Павел Тарнавский, студ.

Институт криминально-исполнительной службы Национальной академии внутренних дел, Киев

АРТ-ТЕРАПИЯ КАК МЕТОД СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ РЕАБИЛИТАЦИИ ЗАКЛЮЧЕННЫХ

В статье определена сущность понятия социально-психологической реабилитации как психологического сопровождения восстановления личности осужденного за период исполнения наказания. Рассмотрена технология арт-терапии как действенный инструмент социальной-психологической реабилитации заключенных. Исследованы основные психологические проблемы заключенных, возникающие в учреждениях исполнения наказаний, сформулированы принципы их преодоления. Раскрыты преимущества технологии арт-терапии, ее творческий потенциал для социально-психологической реабилитации осужденных.

Ключевые слова: социально-психологическая реабилитация осужденных, психологическое сопровождение, арт-терапия.

Paul Tarnavskiy, student

Institute of Penal Service of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv

ART-THERAPY AS A METHOD OF SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL REHABILITATION OF PRISONERS

In the article the essence of the concept of social and psychological rehabilitation as psychological support to restore individual convicted in the period of punishment. Technology is considered art therapy as an effective instrument of social and psychological rehabilitation of prisoners. The basic psychological problems of prisoners that occur in prisons, and the principles to overcome them. Reveals the benefits of art-therapy, its creative potential for social and psychological rehabilitation of convicts.

Keywords: social and psychological rehabilitation of prisoners, psychological support, art-therapy.

УДК 159.922.2: 316.614.5

Юлія Удовенко, канд. психол. наук, асист.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОЦЕСУ АДАПТАЦІЇ ДИТИНИ В УСТАНОВІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

У статті охарактеризовано процес адаптації в рамках міждисциплінарного підходу. Проаналізовано процес адаптації дитини в установі соціального захисту на підставі двох взаємопов'язаних видів адаптації: психофізіологічної та соціально-психологічної. Визначено соціально-психологічні характеристики процесу адаптації дитини в установі соціального захисту.

Ключові слова: адаптація, складні життєві обставини, установи соціального захисту.

Постановка проблеми. Починаючи з 2005 р. в Україні відбувається процес реорганізації установ соціального захисту: зокрема, притулки для дітей трансформуються та змінюють свій зміст діяльності у формат центрів соціально-психологічної реабілітації дітей. Від-

повідно до чинного законодавства, притулок для дітей – це заклад соціального захисту, створений для тимчасового перебування у ньому дітей віком від 3 до 18 років, одним з основних завдань якого є соціальний захист позбавлених сімейного виховання дітей, які опинилися

в складних житлово-побутових умовах, залишили навчальні заклади. Тоді як центр соціально-психологічної реабілітації дітей є закладом соціального захисту, що створюється для тривалого (стаціонарного) або денного перебування дітей віком від 3 до 18 років, які опинилися у складних життєвих обставинах, надання їм комплексної соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової та інших видів допомоги. Серед затверджених завдань і напрямків роботи центру соціально-психологічної реабілітації дітей не визначено одне з найважливіших завдань, з точки зору внутрішнього стану дитини та здійснення реабілітаційних заходів, а саме, допомога дитині у адаптації до тимчасово нової соціальної ситуації. Оскільки, з одного боку, влаштування дитини до установ соціального захисту означає порушення її адаптації та соціалізації в сімейному середовищі, а з іншого боку – вимагає від дитини пристосування до нового соціального середовища (незнайомих дорослих, дітей, правил поведінки в умовах обмеженого простору тощо).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процес адаптації індивіда до соціуму, в цілому, розглядається в рамках міждисциплінарних підходу, оскільки є багаторівневим явищем складної біологічної, психічної та соціальної природи. Явище адаптації досліджували такі вчені як Г.-Ю. Айзенк, Ж. Піаже, А.А. Налчаджян, Т. Шибутані, Б.Д. Парігін, Т. Парсонс, В.В. Москаленко, А.Б. Коваленко, М.Н. Корнєв та ін.

У загальному процесі адаптації індивіда до соціуму і розвитку його соціально-психологічних характеристик на думку А.Б. Коваленко та М.Н. Корнєва доцільно виокремлювати етапи первинної та вторинної соціалізації. Етап первинної соціалізації охоплює дві стадії: 1) від народження і до початку навчання в школі (на цій стадії функції соціалізації майже повністю виконують сім'я та дошкільні колективи. Провідну роль відіграє спілкування, яке впродовж зростання дитини доповнюється грою та навчанням); 2) від початку навчання в школі до початку соціальної зрілості (вступ у трудове життя і вибір професії). Для цієї стадії характерно розширення кола спілкування дитини, урізноманітнюється рольовий діапазон, зростає значення навчання і праці, поступово посилюється роль власної активності особистості в процесі соціалізації. Вторинна соціалізація починається з часу вступу людини в трудове життя і має кілька стадій, які відповідають переходу від одного соціально-вікового статусу до іншого. На цьому етапі головну роль у становленні особистості відіграє праця, проте значення пізнання та спілкування не зменшується.

Загалом, адаптація – це процес пристосування особистості до існування в соціумі у відповідності з його нормами та вимогами, а також відповідно до потреб, прагнень, мотивів самої особистості [8].

Більшість дослідників стверджують, що адаптацію можна розглядати як складову соціалізації і як її механізм. Тому розрізняють два види адаптації – психофізіологічну та соціально-психологічну, що перебувають у взаємозв'язку. Психофізіологічна адаптація здійснюється в процесі соціалізації особистості в ході її індивідуального розвитку, трудового та професійного становлення. Вона передбачає і соціальну адаптацію як інтегрований показник готовності індивіда до виконання необхідних біосоціальних функцій та прийняття соціальних ролей в групі, колективі, суспільстві. При цьому соціально-психологічна адаптація трактується як оволодіння особистістю ролі під час входження в нову соціальну ситуацію.

Так, Є.В. Дубровська, О. Грачова, М.К. Алексєєнко зазначають, що дитина потрапляє в нові умови (новий

заклад, люди, правила) з багажем негативних спогадів і досвіду [7]. Попередній негативний досвід спілкування зі значимим дорослим (або дорослими) не дає змоги дитині швидко і успішно адаптуватися до нового середовища. При цьому, кількість закладів соціального захисту зросла так швидко, що система освіти не встигла забезпечити їх спеціально підготовленими, професійно навченими кадрами. Найчастіше з вихованнями тут працюють колишні вихователі дитячих садків, вчителі предметники – люди, які швидко вболівають за долю дітей, але у яких недостатньо спеціальних знань для надання необхідної допомоги дитині. Досвід роботи з дітьми, які опинилися в складних життєвих обставинах, вони набувають здебільшого в процесі роботи з ними.

На думку українських та зарубіжних дослідників (А.Й. Капської, О.В. Безпалько, Г.М. Лактіонової, І.Д. Зверєвої, Ж.В. Петроцької, З.П. Кияниці, Н.Ю. Максимової, Л.С. Алексєєвої, Р.В. Овчарової, Т.Я. Сафонової, Дж. Райкус, Р. Хьюз, К. Роджерса, К. Хорні, Н. Мак-Вільямс та ін., внаслідок складних життєвих обставин у дітей відбувається викривлення вікових новоутворень, спостерігаються емоційна нестійкість, надмірна імпульсивність, домінування примітивних потреб, невміння і небажання визначати життєві цілі, спотворена система уявлень про майбутнє або взагалі відсутні бачення та віра у майбутнє. Практично для всіх дітей даної категорії характерні проблеми у спілкуванні, конфліктність, агресивність [1; 4–6].

Мета дослідження: визначити соціально-психологічні характеристики, які важливо розуміти та враховувати фахівцям (педагогам, соціальним працівникам/соціальним педагогам, психологам), в процесі соціально-психологічної реабілітації дітей на базі установ соціального захисту.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Причини, через які діти влаштовуються до установ соціального захисту (притулків для дітей, центрів соціально-психологічної реабілітації дітей) характеризуються дією комплексу соціально-економічних, медичних та психологічних факторів сімейного неблагополуччя, що як складні життєві обставини. Відповідно до Закону України "Про соціальні послуги" від 19.06.2003 р. № 966-IV, складні життєві обставини – це обставини, що об'єктивно порушують нормальну життєдіяльність особи, наслідки яких вона не може подолати самостійно. Відповідні обставини спричинені інвалідністю, віком, станом здоров'я, соціальним становищем, життєвими звичками і способом життя, внаслідок яких особа частково або повністю не має (не набула або втратила) здатності чи можливості самостійно піклуватися про особисте (сімейне) життя та брати участь у суспільному житті.

Зокрема, визначають наступні категорії дітей, які приймаються до притулків та центрів соціально-психологічної реабілітації дітей, а саме: діти, батьки яких мають матеріальні та соціальні проблеми (з низьким матеріальним забезпеченням або безробітні, не мають власної житлової площі); діти, батьки яких зловживають психоактивними речовинами (алкоголь, наркотики); мають проблеми з правоохоронними органами і т. п.; діти з неповних сімей або сімей, які перебувають у стані розлучення; діти, батьки яких померли чи трагічно загинули; діти, батьки яких тимчасово перебувають у лікарнях (через соматичні, психічні захворювання), в місцях позбавлення волі, інших закладах; діти, які втратили фактичну опіку родичів (наприклад, через погіршення стану здоров'я бабусь, дідусів та ін.); діти психічно хворих батьків, які через свій стан не можуть здійснювати догляд за дити-

ною; діти, які зазнали насильства в сім'ї; підлітки, які залишили домівки через конфлікти з батьками або родичами та тривалий час проживають на вулиці, тощо.

Перебування дитини в установі має свої плюси та мінуси. Враховуючи факт травмуючих, небезпечних умов для життя дитини в сім'ї, відповідна ізоляція дитини, безумовно, є позитивним фактором. Оскільки дитина знаходиться в безпеці, її життєвладштування починають займатися спеціалісти, з'являється шанс оптимізації умов її життя.

Проте ізоляція має бути тимчасовим, екстремим способом допомоги дитині. Шанс оптимізації життя дитини полягає в тому, щоб сприяти створенню сприятливої сімейної ситуації. Це може бути повернення дитини в біологічну сім'ю (якщо умови життя в біологічній сім'ї вдалося покращити та допомогти батькам у відновленні їх виховного потенціалу), чи забезпечити інші форми сімейного влаштування дитини: усиновлення, опіка/піклування, прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу, патронатна сім'я. Причому, чим менша дитина, тим більш коротким повинен бути термін перебування її в дитячій установі.

Діти потрапляють до притулків та центрів соціально-психологічної реабілітації тоді, коли їх батьки тимчасово або повністю перестають виконувати свої батьківські обов'язки, або коли їх поведіння спричиняє загрозу життю та здоров'ю дитини. Тобто, в ситуації несприятливих умов соціалізації дитини, тоді, коли вона найбільше за все потребує підтримки та захищеності зі сторони близьких людей, їй потрібно пристосуватися до нової соціальної ситуації, яка обумовлює виникнення напруження та посилює інтенсивність переживань.

Незалежно від причин виникнення складних життєвих обставин в сім'ї (алкоголізм, наркоманія батьків або осіб, які їх замінюють, асоціальний спосіб життя, нехтування задоволенням потреб дитини, різні прояви насильства щодо дітей тощо) діти, як правило, продовжують любити своїх батьків, свою сім'ю, виправдовувати вчинки та поведінку батьків, ідеалізувати їх та мріяти про повернення до них. Діти вважають, що після того як вони були влаштовані до установи, вдома все налагодилось і батьки стали зовсім іншими – "хорошими".

Практика показує, що діти різного віку, в цілому, позитивно оцінюють своїх батьків, а найчастіше засуджують умови життя батьків. У дітей більш старшого віку оцінка батьків більш адекватна, реалістична. Проте надія на те, що батьки зміняться або вже змінилися, стали хорошими, настільки сильна в душі дитини, що вони в неї вірять. Досить часто можна спостерігати, що діти примирились з ситуацією, яка склалася в родині та сприймають її як "норму", оскільки не мають іншого досвіду життя в сім'ї.

Охарактеризуємо процес адаптації дитини до установи соціального захисту на підставі визначених двох взаємопов'язаних видів адаптації: психофізіологічної та соціально-психологічної.

Відповідно, психофізіологічний різновид адаптації дитини до установи соціального захисту характеризується знайомством з новими дорослими, дітьми, формуванням взаємостосунків з ними. Варто пам'ятати, що в цей час діти знаходяться в ситуації розлуки з сім'єю, можуть переживати втрату близьких людей, страждають через відсутність емоційних контактів з ними, хочуть додому тощо. При влаштуванні дітей до установи, вони втрачають родинні зв'язки, звичне для них середовище (власну домівку, речі, іграшки). Дослідження Дж. Боулбі (засновника теорії прихильності) доводять, що лише інтимні, емоційно насичені та стійкі відношен-

ня з об'єктом прихильності забезпечують нормальний психічний розвиток, формування здорової, активної та соціально адаптованої особистості [2]. Здатність дитини до любові та прихильності – це фундаментальна характеристика нормального розвитку, яку вчені визначають в якості критерію психічного здоров'я.

У переважній більшості факт влаштування дитини до установи є для неї раптовим та неочікуваним. Якби не були складні умови життя дітей вдома, як правило, рідко діти за власним бажанням приходять до установ. Крім відсутності бажання та психологічної готовності до даного факту, дитина не має достатньої інформації для адекватного розуміння ситуації, що склалася. Вона не знає відповідей на важливі для неї запитання: "Чому я тут?" (може я погано себе поведив і тому батьки від мене відмовились), "Скільки часу я буду тут перебувати?", "Коли мене заберуть батьки чи інші особи, які їх замінюють?" Зазвичай відповіді фахівців установ носять *ухиляючий характер* через відсутність достовірної, повної інформації, посилюючи невизначеність і не-реалістичні очікування дитини. Відсутність інформації сама по собі є травматичною, а також не сприяє процесу адаптації дитини до нових (тимчасових) умов. В ситуації знайомства та встановлення контакту з новими дорослими дитина, як правило, не готова психологічно поділитися своїми переживаннями і може залишатися "один на один" зі своїм горем, не маючи можливості ні обговорити, ні відреагувати свої переживання зі значимими їй дорослими, ні вплинути на ситуацію. Внаслідок чого, дитина демонструє протестні, агресивні або депресивні реакції, поступово роблячи для себе висновки: "Мене залишили, тому що я поганий. Мене ніхто не любить. Я нікому не потрібний. Нікому не можна довіряти. В будь-який момент може що завгодно трапитись".

Поряд з цим, соціально-психологічний різновид адаптації полягає у пристосуванні дитини до умов установи соціального захисту, а саме пристосування до нової території, постійного місця дитини в групі (шафи для речей, місця за столом, стільця, ліжка), щоденного розпорядку дня, правил поведінки, традицій групи, виконання обов'язків (навчатися, прибирати за собою, охайно їсти, дотримуватись черги, тощо). Слід пам'ятати, що деякі обов'язки для дитини можливо є відомими, а для іншої дитини взагалі незнайомими, якими вона має опанувати. Якщо дитина має власні речі, варто виявляти повагу та цінність до них.

Важливе значення в процесі адаптації дитини та її реабілітації, в цілому, є знання та усвідомлення дитиною причин її влаштування до установи, а також її перспектив на майбутнє ("Що з нею буде завтра?", "Коли вона повернеться додому?" та ін.). Це, в свою чергу, забезпечить сприятливі умови для адаптації дитини до нових умов.

При цьому в установі соціального захисту спостерігається жорстка конкуренція між дітьми за "володіння" дорослим (хоча б на хвилину). Конкуруючи за увагу дорослого, діти відчувають незадоволення, яке виявляється в агресивній напрузі в середині дитячого колективу. Обереігаючи себе від болі "не отримати" уваги, діти випрацьовують захисні механізми, які можуть виявитися у відстороненні, зовнішній апатії, часто – агресивності по відношенні до дітей, дорослих.

Недостатньо особистої уваги до дитини та емоційний голод в умовах колективного життя призводять до знеособлення переживань: дитині не вистачає відношення особисто для неї. У дитини не має дорослого, який виділяв би її серед інших; у неї часто не має речей, які належать особисто їй; немає власного особистісного простору, в якому вона може залишитися на-

одинці з собою. Крім того, вона не може розпоряджатися ніким і нічим, включаючи й себе. Все це призводить до того, що дитина хворобливо реагує на все, що можна назвати "своїм".

Потрапляючи в нові умови, а саме до установ соціального захисту (притулків для дітей, центрів соціально-психологічної реабілітації дітей) дитина мисленнєво або дієво намагається повернутися до попереднього життя вдома. З одного боку, бажання дитини повернутися в сім'ю є нормою психічного розвитку, з іншого – дане бажання завжди визначає її поведінку та вчинки на базі установ соціального захисту. Відношення дитини з батьками, братами, сестрами та іншими найближчими родичами є найважливішим фактором формування уявлення про майбутнє дитини, навіть в тому випадку, коли діти більше не можуть проживати з батьками.

Загалом, основною складовою допомоги зазначеній категорії дітей на базі реабілітаційних центрів є забезпечення процесу соціально-психологічної реабілітації. Реабілітація (від лат. *rehabilitatio* – придатність, спроможність) – це поновлення здатності до нормального життя, що забезпечується різними методами лікування, а також застосуванням спеціальних форм організації життєдіяльності. Реабілітація передбачає комплексну, багаторівневу, поетапну і динамічну систему взаємопов'язаних дій, спрямовану на відновлення дитини в правах, статусі, здоров'ї, дієздатності у власних очах і перед обличчям оточуючих. Вона включає аспекти профілактики і корекції відхилень в її розвитку. Реабілітація пов'язана не лише з подоланням сімейних, шкільних проблем, соціальної дискримінації неповнолітніх, але й зі зміною уявлень дитини про саму себе – її "Я-концепцію". Реабілітація дитини можлива тільки через оптимізацію її провідної діяльності і нормалізацію всієї системи відношень з оточуючими.

Мета реабілітації в установі соціального захисту визначається потребами та соціальною ситуацією розвитку кожної дитини, яка опинилась в складних життєвих обставинах, а саме: 1) повернення дитини в біологічну сім'ю; 2) влаштування дитини до сімейних форм виховання (усиновлення, опіка, піклування, прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу, патронатна сім'я); 3) підготовка дитини до самостійного життя за умов відсутності можливості повернення дитини в біологічну сім'ю чи влаштування її до сімейних форм виховання.

Оскільки, центри соціально-психологічної реабілітації дітей – це установи тимчасового перебування дітей, які зазнали впливу несприятливих умов соціалізації, відповідно завданням адаптації є допомога дитині у пристосуванні до тимчасової нової соціальної ситуації. Адаптація дитини в установі соціального захисту передбачає її пристосування до нової території, постійного місця дитини в групі (шафи для речей, місце за столом, стілець, ліжко), щоденного розпорядку дня, правил поведінки, традицій групи, виконання обов'язків (навчатися, прибирати за собою, охайно їсти, дотримуватись черги, тощо). Слід пам'ятати, що деякі обов'язки для дитини можливо є відомими, а для іншої дитини взагалі незнайомими, якими вона має опанувати. Якщо дитина має власні речі, варто виявляти повагу та цінність до них. Важливе значення в процесі адаптації дитини та її реабілітації, в цілому, є знання та усвідомлення дитиною причин її розміщення до закладу, а також її перспективи на майбутнє.

Тривалий час і на сучасному етапі практична діяльність притулків та центрів соціально-психологічної реабілітації дітей у розв'язанні проблем дітей, які зазнають впливу несприятливих умов соціалізації спрямована,

переважно, на особистість дитини, на надання їй психологічної допомоги. Тоді як не завжди реалізується напрямок соціально-психологічної роботи з батьками або особами, які їх замінюють, тобто тим найближчим оточенням, що безпосередньо впливає на процес соціалізації дитини та є першочерговою та основоположною ресурсною складовою в процесі надання допомоги дитині. Таким чином, реалізація комплексного підходу передбачає спеціальну організацію професійної взаємодії, яка базується на розумінні загальної мети, усвідомленні того, що для реалізації цієї мети спеціалісти потребують співпраці між собою у вирішенні проблем кожної окремої дитини. Основні правила соціальної реабілітації передбачають здійснення реабілітаційних заходів на початку виникнення проблеми особистості; неперервність та постійність їх проведення; комплексний характер реабілітаційних програм; індивідуальний підхід до визначення об'єму, характеру та змісту реабілітаційних заходів. Ефективність допомоги дітям в установах соціального захисту збільшується за умови, коли вдається реалізувати командний підхід в роботі фахівців (психологів, дефектологів, логопедів, психіатрів, лікарів, педагогів, соціальних працівників/соціальних педагогів, вихователів та ін.). Це забезпечує можливість вирішувати проблему дитини комплексно та побачити ситуацію з різних точок зору. Робота навіть дуже кваліфікованого спеціаліста без тісної співпраці з колегами приводить до зменшення ефективності надання допомоги, швидкому професійному згоранню та виникненню власних емоційних проблем.

Висновки. Отже, розуміння фахівцями соціально-психологічних характеристик процесу адаптації дітей до середовища установ соціального захисту та реалізація комплексного підходу сприятиме ефективному індивідуальному плануванню роботи з дитиною та сім'ю, а також адекватному реагуванню фахівців на різноманітні поведінкові прояви дітей в ситуації їх тимчасової адаптації до установи соціального захисту.

Перспективи подальшого дослідження полягають у вивченні процедури встановлення контакту з дитиною в процесі її адаптації в установі соціального захисту.

Список використаних джерел

1. Алексеева И.А. Жестокое обращение с ребенком. Причины. Последствия. Помощь / И.А. Алексеева, И.Г. Новосельский. – М.: Генезис, 2005. – 256 с.
2. Боулби Дж. Привязанность / Дж. Боулби. – М.: Гардарики, 2003. – 180 с.
3. Комплексна реабілітація дитини: стратегія, технології, перспективи / Редкол.: С.О. Новік (голова), І.Г. Єрмаков, Л.І. Немоловська та ін. – К.: Студія сучасної соціальної реклами, 2003. – 190 с.
4. Лангмейер Й. Психическая депривация в детском возрасте / Й. Лангмейер, З. Матейчек. – Прага. 1984. – 334 с.
5. Максимова Н.Ю. Соціально-психологічні аспекти проблеми насильства: навчально-методичне видання / Н.Ю. Максимова, К.Л. Мілютіна. – К., 2003. – 344 с.
6. Ослон В.Н. Жизнеустройство детей-сирот: профессиональная забота о семье / В.Н. Ослон. – М.: Генезис, 2006. – 368 с.
7. Покращення реабілітаційного простору в закладах соціального захисту дітей. Методичні матеріали для спеціалістів / ВГО "Жіночий консорціум України". – Київ, 2009. – 40 с.
8. Розум С.И. Психология социализации и социальной адаптации человека / С.И. Розум. – СПб.: Речь, 2006. – 365 с.
9. Шульга Т.И. Методика работы с детьми "группы риска" / Т.И. Шульга, В. Слот, Х. Спаниард. – [2-е изд., доп.]. – М.: Изд-во УРАО, 2001. – 128 с.

Надійшла до редколегії 19.05.16

Юлія Удовенко, канд. психол. наук, асист.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРОЦЕССА АДАПТАЦИИ РЕБЕНКА В УЧРЕЖДЕНИИ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ

В статье охарактеризовано процесс адаптации в рамках междисциплинарного подхода. Проанализирован процесс адаптации ребенка в учреждении социальной защиты на основании двух взаимосвязанных видов адаптации: психофизиологической и социально-психологической. Определены социально-психологические характеристики процесса адаптации ребенка в учреждении социальной защиты.

Ключевые слова: адаптация, сложные жизненные обстоятельства, учреждения социальной защиты.

Julia Udovenko, PhD, assist.

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

SOCIAL-PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS ADAPTATION OF CHILD INSTITUTION SOCIAL PROTECTION

This article describes the process of adaptation as part of a multidisciplinary approach. The process of adaptation of the child in an institution of social protection on the basis of two related species adaptation, psychophysiological, social and psychological. Defined social-psychological characteristics of the process of adaptation of the child in an institution of social protection.

Keywords: adaptation, difficult life circumstances, institutions of social protection.

УДК 159.9

Андрій Фоменко, психолог

Центр медико-психологічної реабілітації КОМ-ПАС, Кропивницький

ТРЕНІНГ ЯК ПРАКТИКА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ МОБІЛІЗОВАНИМ НА ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ

В статті йдеться про тренінг як один з засобів практичної допомоги мобілізованим на військову службу. Розкрито окремі особливості психологічних чинників військового соціуму. Представлено структуру тренінгу у практиці розвитку простору соціально-психологічної адаптації військовослужбовців. Здійснено опис етапів тренінгу, представлено окремі вправи інтерактивних ігор, що сприяють розвитку соціальних умінь та навичок суб'єктів процесу соціально-психологічної адаптації до колективу військовослужбовців.

Ключові слова: тренінг, соціальна взаємодія, соціально-психологічна адаптація, простір соціально-психологічної адаптації, соціальні уміння та навички.

Постановка проблеми. Проблема психологічної адаптації військовослужбовців набуває актуальності з огляду на ескалацію протистояння різних політичних систем у світі, що провокує збройні конфлікти та прояви крайнього екстремізму на території пострадянського простору і водночас підвищує значення боєздатності збройних сил України. Особливої уваги в цьому сенсі заслуговує питання соціально-психологічної адаптації мобілізованих на військову службу в особливий період, у зв'язку проведенням антитерористичної операції на Сході України. Збройний конфлікт позначився збільшенням втрат серед військовослужбовців ЗСУ, у тому числі з урахуванням небойових втрат. За офіційними відомостями відділу роботи з громадянами та доступу до публічної інформації Міністерства оборони України, загальна кількість військовослужбовців, що загинули унаслідок небойових втрат, складає 597 осіб. Серед причин небойових втрат військовослужбовців зокрема вказують такі: самогубство, нещасні випадки, навмисне вбивство, ДТП, порушення заходів безпеки. Ці причини вказують на важливість розвитку психологічного супроводу процесу соціально-психологічної адаптації осіб, мобілізованих на військову службу в особливий період.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процес соціально-психологічної адаптації осіб, мобілізованих на військову службу варто сприймати як входження особистості в специфічні умови середовища збройних сил, до яких слід віднести характеристики авторитарності армії, специфіку побудови військових колективів на принципах чіткої ієрархічної структури та з урахуванням статутних відносин, соціально-психологічний клімат військового колективу, жорсткий режим життєдіяльності військовослужбовців в структурі військового соціуму.

Сам процес мобілізації на військову службу в особливий період, з урахуванням його психологічного контексту в наукових роботах представлений недостатньо, зокрема у вигляді аналізу окремих психологічних чинни-

ків адаптації кадрових військовослужбовців (В. Алещенко, Р. Андрикевич, Т. Бусленко, Т. Ефремов). Натомість, в наукових роботах з соціальної психології ґрунтовно розкриті питання психології професійної діяльності (С. Артемов, В. Константинов, І. Кряжева, Є. Таранов, Н. Хохлова) та соціально-психологічної адаптації окремих професійних і соціальних груп (Т. Єреміна, Е. Зав'язлова, Н. Крюков). Психологічні чинники безпеки професійної діяльності також розглянуті в ряді наукових праць з професійної педагогіки та психології (Р. Макаров, М. Михайлік, В. Пономаренко). При цьому, питання соціально-психологічної адаптації осіб, мобілізованих до строювих частин в особливий період, залишається нерозробленим.

Процес входження особистості в нове соціальне середовище передбачає освоєння нею особливостей та чинників соціально-психологічного простору адаптації, в його розумінні засновників гештальт-терапії (Ф. Перлз, П. Гудмен), а також послідовників підходу (А. Журавльов, А. Купрейченко). Таким чином, простір соціально-психологічної адаптації розглядається нами як те, що відображає взаємодію між людиною і середовищем, простір в якому об'єднуються, як об'єктивна логіка середовища, так і суб'єктивна логіка людини.

Виходячи з теоретичної основи дослідження процесу соціально-психологічної адаптації мобілізованих на військову службу, варто зазначити, що метою створення тренінгу, як практики соціально-психологічної допомоги мобілізованим, є розробка системи заходів, що сприятимуть розвитку адаптивності військовослужбовців в умовах нового соціального середовища та дефіциту часу на бойове злагодження підрозділів. **Метою** ж даної статті є здійснення опису етапів тренінгу та окремих вправ інтерактивної гри, що сприяють розвитку соціальних умінь та навичок суб'єктів процесу соціально-психологічної адаптації до колективу військовослужбовців.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Процес адаптації засобами тренінгу перед-

© Фоменко Андрій, 2016